

ЛЕКСЕМИ С КОРЕН *КРАШ*, ЕКСЦЕРПИРАНИ В ИНТЕРНЕТ ПРОСТРАНСТВОТО

Анита Тодоранова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България,
a.todoranova@ts.uni-vt.bg

РЕЗЮМЕ

Настоящият доклад разглежда процеса на асимилация на лексикалните единици с корен *краш* в съвременния български език. Думата *краш* произхожда от английския глагол *crash*, който първоначално е свързан с компютърната терминология и описва неочаквано спиране или срив в работата на компютърна система. В доклада се проследява как този термин, след като е навлязъл в речта на младите хора, става основа за образуване на нови думи българския език. Въз основа на анализа на употребите в социалните мрежи се наблюдава разширяване на значението на думата извън първоначалната ѝ употреба в технологичния контекст, както и използването ѝ за описание на различни видове „срив“ или неуспех в ежедневни ситуации.

КЛЮЧОВИ ДУМИ: *краш, компютърна терминология, интернет общуване.*

LEXEMES WITH THE ROOT *CRASH*, EXTRACTED IN THE ONLINE SPACE

Anita Todoranova

Veliko Tarnovo University „St. Cyril and Methodius“, Veliko Tarnovo, Bulgaria, a.todoranova@ts.uni-vt.bg

ABSTRACT

This paper examines the process of assimilation of lexical units with the root crash in contemporary Bulgarian. The word crash originates from the English verb crash, which was initially associated with computer terminology and describes the unexpected halt or failure of a computer system. The paper tracks how this term, after entering the speech of young people, became the basis for the formation of new words in the Bulgarian language. Based on the analysis of its usage in social media, the paper observes the expansion of the word's meaning beyond its original use in a technological context, as well as its usage to describe various kinds of “crash” or failure in everyday situations.

KEYWORDS: *crash, computer terminology, online communication.*

Момиче седи в кафене и гледа своя любим, когато приятелката ѝ пита:

– Какво става? Защо изглеждаш така?

Момичето отговаря:

– Ами... виж го! Всеки път, когато го виждам, ми крашва сърцето...

Приятелката ѝ се усмихва и казва:

– Не се притеснявай, ти не си сама. Може би той също има нужда от някаква поправка!

GhatGPT

ВЪВЕДЕНИЕ

С развитието на интернет и на социалните мрежи общуването претърпя значителни промени. Все повече хора прекарват голяма част от ежедневието си онлайн, обменяйки идеи, споделяйки

опит, изразявайки мисли чрез различни платформи. В този процес постепенно и последователно започва да се формира нов език, който отразява спецификите на дигиталната комуникация.

„В този виртуален свят – отбелязва В. Найденова – личността може да не се саморазкрива. Такава една своеобразна „маска“, която участникът в електронната комуникация носи, улеснява комуникацията, премахвайки определени психологически бариери при самореализацията в интерактивните форми на общуване в интернет (чатове, форуми, електронна поща, конференции и т. н.)“ (Найденова 2021: 44). Това е и една от причините, поради които интернет езикът е динамичен и креативен, като постоянно се развива и адаптира според нуждите на онлайн потребителите. Характеризира се с използване на съкращения, емотикони, мемета и дори напълно нови изрази средства, които добавят емоционална наситеност и нюанси към текстовите съобщения – например „LOL“ (laughing out loud), „BRB“ (be right back), както и популярните емотикони и GIF-ове, които могат да изразят сложни емоции и реакции само с един символ или кратко изображение.

Младите хора често създават нови думи и фрази, които бързо стават популярни в онлайн пространството. В тази връзка Стоян Буров отбелязва: „Езикът в социалните медии – фейсбук и под., блогове, дискуссионни форуми, коментарни рубрики, а също езикът на имейлите, есемесите и др. генерират появата на така нар. „трети език“, или по-точно – поява на трета форма на езика наред с конвенционалната писмена и устна форма. Това е така нар. писмена форма на устната разговорна реч“ (Буров 2021: 50). А в статията си „Нарастване на употребата на думи от чужд произход в съвременната българска реч – причини и последици“ Л. Кирова пише: „Тук ще представя примери от устна реч и от писмена реч с характер на устна (каквато е речта в редица жанрове на интернет комуникацията)...“ (Кирова 2024: 260).

Нещо повече – съществуването на този нов език в интернет променя начина, по който хората възприемат и използват традиционния език. От една страна, днес е трудно да се мисли за комуникация без Facebook, YouTube, Twitter, Instagram и т.н., както и без думи като „шервам“, „лайквам“, „поставям“, „тагвам“..., а от друга, динамичното развитие на информационните технологии и спецификата на жаргонната лексика спомагат за демократизацията на езика (вж.: Николова 2020: 43).

Формирането на нов език в интернет пространството може да се разглежда и като културен феномен, тъй като отразява глобализацията и способността на интернет да свързва хора от различни краища на света. Езикът на интернет често смесва думи и изрази от различни езици, което създава един своеобразен глобален „дигитален диалект“.

Сред характеристиките на този т.нар. диалект са „хипер- и интертекстуалността, разговорността, възплътена в писмен вид, писменото произношение и емоциите и мимиките / жестовете, внедрени в писмения текст. Освен това важен признак е и спонтанността (иначе типична за разговорния стил) независимо от писмената му реализация. Така че интернет се превръща не само в най-пълния и най-оперативния източник на информация, но и във важно средство за комуникация (дали не е и ново средство за масова комуникация?!), което предоставя големи възможности да „говориш“ и да „бъдеш чул“ (но виртуално, за разлика от прякото общуване в реалния живот)“ (Найденова 2021: 44).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Както показва заглавието, материалът е насочен към употребите на лексемите с корен *краш* (crash) – ‘катастрофа’ (в основното си значение).

Според „Речник на новите думи в българския език“ (РНДБЕ) съществителното **краиш** е със значение: „Внезапно спиране на работата на компютър, компютърна програма или преустановяване на интернет връзка, обикн. поради повреда, бъгове и др.; крашване“ (РНДБЕ 2010: 235).

В технологичен контекст и съществителното **краиш**, и производните от него лексеми запазват това значение, напр.:

*Всеки път, когато се опитам да пусна играта, тя прави **краиш** и ме връща на десктопа.; Най-лошото нещо при работа с този софтуер е, че случайни **краишове** могат да се случат във всеки момент.; Докато обработвах голям файл, програмата направи **краиш** и се наложи да започна отначало.; След последния ъпдейт компютърът започна да прави **краиш** всеки път, когато стартирам по-тежко приложение.; Непрекъснатите **краишове** на системата ми пречат да завърша проекта навреме.; Приложението **краишна** в момента, в който го отворих.; След последния ъпдейт програмата постоянно ми **краишва**.; В средата на презентацията компютърът ми **краишна** и изгубих всичко.; Системата **краишна** по време на обработката на данните и сега трябва да започнем отначало.; Опитах се да го подкарам, но сървърът ми е на ръба и може да ми **краишне** всеки момент.; Не знам защо, но браузърът ми **краишва** винаги, когато отворя този сайт.*

За представяне на ситуации, в които е/не е налице определен технически проблем, **краиш** намира място и в безличните изреченски единици за наличие или липса, образувани с глаголите *има* и *няма*, напр.:

*Докато работя на компютъра, често има **краиш**, когато отворя много програми едновременно.; Този софтуер е стабилен и обикновено няма **краишове** дори когато обработвам големи файлове.; Вчера по време на презентацията имаше **краиш** и се наложи да рестартирам лаптопа.; След последната актуализация на програмата няма никакви **краишове**, работи перфектно!; Когато пускам по-стари версии на игри, често има **краиш** по средата на играта.; Най-накрая открих версия на програмата, при която няма **краиш** дори при дълга работа.*

Анализът на примерите показва, че в безличните изречения, образувани с глаголите *има* и *няма*, **краиш** се използва и в по-широк смисъл – за представяне на емоционален срив или внезапно чувство на разочарование, напр.:

*Имаше **краиш** при отказа от университета.*

В такъв тип безлични изречения **краиш** често се използва и когато става въпрос за внезапен срив на икономиката или рязко понижение на цените на пазарите или на акциите, напр.:

*Имаше **краиш** на финансовите пазари след събитията в икономиката.; Има **краиш** на фондовата борса, когато няма ясна икономическа политика.; Има **краиш** на финансовите пазари, когато няма подкрепа от централната банка.; Няма **краиш** на пазара, когато има стабилност в лихвените проценти.*

Прави впечатление, че за изразяване на негативни емоции или неудовлетворение от работата на дадено устройство глаголът **краишва** намира място и в безлични изреченски конструкции, образувани с кратките местоименни форми *ме* и *ми*, напр.:

*Винаги **ме краишва**, когато съм на последното ниво на играта.; Моментално **ме краишва** при стартиране на програмата.; Винаги **ми краишва**, когато отворя няколко прозореца едновременно.; При включване на висококачественото видео, веднага **ми краишва**.; Постоянно **ми краишва**, когато се опитам да отворя този файл.; Всеки път, когато стартирам играта, **ми краишва** и ме изхвърля от системата.; **Краишва ми**, когато се опитам да пусна тежка програма, и не мога да работя.; Постоянно **ми краишва**, щом отворя повече от пет таба в браузъра.; **Краишва ми** при всеки опит да запазя файла и губя всичко. **Краишва ми** в момента, в който стартирам играта, и се връща на началния екран.; **Краишва ми**, ако работя дълго време без почивка, и се налага да рестартирам.*

За представяне на подобни ситуации се употребява и глаголът **краишна**, който е добре познат в икономиката за обозначаване на внезапен и драматичен спад на пазари или на стойността на активи. В такива случаи се свързва с паника и загуби, което добре илюстрира тежките последици от подобни събития, напр.:

*Фондовият пазар **краишна** след новината за глобалната икономическа рецесия.; Фондовият пазар **краишна**, предизвиквайки големи загуби.; Цените на акциите **краишнаха** за една нощ поради скандала в корпорацията.*

В ежеднезната реч глаголът **краишна** се използва и за онагледяване на по-дребни, но значими за семейството, икономически събития, напр.:

*Семейният бюджет **краишна**, когато неочаквано се увеличиха разходите за сметки.*

Краишна намира широка употреба в социален или в личен контекст тогава, когато се описва емоционален или психологически „срив“ в отношенията или в настроението; внезапен и драматичен край на връзка или приятелство. Тази употреба също произтича от идеята за срив, който нарушава нормалното развитие на събитията, напр.:

*След лошата новина настроението на всички **краишна**.; След голямото неразбирателство връзката им **краишна**.; Приятелството ни **краишна** след неприятния инцидент.*

Срив, резултат от изтощение или стрес, е представен в примерите:

*След дългия ден мозъкът ми **краишна** и не можех да мисля ясно.; Концентрацията му **краишна** след дълги часове учене.; След тренировка тялото му **краишна** и не може да продължи.; През последните дни се чувстваше добре, но изведнъж енергията му **краишна**.*

Използването на **краишна** в спорта набира популярност за ситуации, в които човек изчерпи силите си по време на физическо усилие, може да се каже, че **се е краишал**. Тук значението е близко до идеята за физическо изтощение или колапс.

Глаголът **краишна** се използва и за описание на провалени планове или проекти. С употребата му се подчертава неуспехът на дадена инициатива или цел, която не е могла да бъде постигната поради неочаквани обстоятелства, напр.:

*Плановите за пътуване **краи**наха, след като полетът беше отменен.; След обещаващ старт проектът **краи**на поради недостиг на финансиране.; Концертът **краи**на, когато техническото оборудване не издържа.; Изложбата **краи**на поради липса на интерес и слаба реклама.; Проектът **краи**на, когато основният спонсор се отказа.; Продажбите **краи**наха поради неочаквани трудности.*

Анализираните примери ясно показват, че превес имат употребите на свършения глагол **краи**на, съпоставен с несвършения **краи**вам (което е повод за допълнителен анализ в тази посока). Твърдение, което не може да бъде отнесено към възвратните глаголи **краи**на се и **краи**вам се, както и към безличните изречения с кратките местоименни форми *ме* и *ми*. Както се вижда от приведените по-горе примери, в безличните изреченски единици се употребява единствено несвършеният глагол (**краи**вам), а що се отнася до **краи**вам се и **краи**на се, се налага изводът, че и двата възвратни глагола от видовата двойка са с голяма честота на употреба в технологичния контекст, напр.:

*Програмата се **краи**на и не мога да я отворя отново.; По средата на работата компютърът ми се **краи**на и се наложи да го рестартирам.; След последната актуализация, софтуерът се **краи**на и всички данни изчезнаха.; Програмата се **краи**ва всеки път, когато се опитам да я стартирам.; Всеки път, когато работя с големи файлове, системата се **краи**ва и се налага да рестартирам.; По време на играта, графичният процесор се **краи**ва и играта спира неочаквано.*

Подобно на глаголите **краи**на и **краи**вам, възвратните глаголи също разширяват значението си, надхвърляйки границите на компютърната терминология, като тук отново се предпочита свършеният глагол от видовата двойка, напр.:

*Бегачът се **краи**на на последните километри от маратона.; След месеци на напрежение и стрес психически се **краи**на.; Играчът се **краи**на физически след интензивния мач.*

Макар и спорадично, но се срещат и примери с причастната форма **краи**нат, напр.:

***Краи**нато е от снощи и не мога да го рестартирам; **Краи**нато е от миналата нощ и рестартът не помага.; **Краи**нато е от известно време и не мога да го оправя.*

Една от най-често срещаните нови употреби на съществителното **краи**ш е със значение ‘внезапно влюбване или силно привличане към някого’, напр.:

*Имам **краи**ш по колега от работа.; Гледаш ли новия сериал? Главният герой там ми е абсолютен **краи**ш!; Имам нов **краи**ш – човекът, който прави кафето в любимото ми място!; Виж го как се смее... **краи**ш ми е от първия миг, в който го видях.; Имам нов **краи**ш и не мога да спра да мисля за него.; Тя е моят **краи**ш от години, но никога не съм ѝ го казал.; Всеки има по един таен **краи**ш, нали?*

Интересно при тези употреби е и това, че напълно естествено се употребяват и членуваните форми на съществителното, напр.:

Краишът ми учи в съседния клас.; Не мога да повярвам, че *краишът* ми ми се усмихна на партито снощи.; Приятелите ми винаги ме дразнят, защото започвам да се изчервявам, когато видя *краиш* си.; Винаги съм твърдял, че не вярвам в любовта от пръв поглед, но това беше преди да срещна *краиш* си.; *Краишът* ми публикува нова снимка и сега цял ден съм на телефона.; Когато *краишът* ти те погледне и се усмихне... просто незабравимо!, което категорично показва, че тези лексикални единици бързо преминават първоначалните етапи на усвояването на чуждата лексика – т.нар. адаптация (вж.: Маринов 2018: 157); достатъчно активни са и тяхното проучване, както и изследването на комуникативната им роля, насочват към някои актуални тенденции в разговорната реч.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С навлизането на новите технологии и глобалното влияние на английския език думи като *краиш* стават част от разговорната лексика на българския език. Макар първоначално свързани с технологиите, думите с корен *краиш* днес имат широка употреба в ежедневието, излизайки извън специализираната компютърна терминология, като се свързват с широк спектър от ситуации, представлящи внезапен провал, прекъсване или „срив“ в различни сфери на живота. Лексикалните единици с корен *краиш* са подходящи за тези ситуации, тъй като носят в себе си смисъла на внезапност и неочакваност, който обикновено съпровожда провалите – независимо дали става въпрос за провал на план, „срив“ в отношенията или физическо изтощение.

Тази тенденция илюстрира как новите поколения възприемат и адаптират чуждата лексика, използвайки я за създаване на метафори и изрази, които по-лесно отразяват техния светоглед. Така лексемите с корен *краиш* се вписват в един по-широк процес на езикова иновация и глобализация, в който английските заемки бързо намират място в разговорния език и културното общуване. В този смисъл *краиш* е пример за лексикално обогатяване, което обаче поставя и предизвикателства пред традиционния речник.

REFERENCES / ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Буров 2021: Буров, С. *Относно имитацията на устна реч в интернет комуникацията*. – В: Проблеми на устната комуникация, кн. 1. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 39 – 52.
2. Маринов 2018: Маринов, В. *За някои съществителни имена във влашкия диалект на гр. Брегово (Видинско)*. – В: *Studia Philologica*, кн. 1. В. Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 155 – 162.
3. Найденова 2021: Найденова, В. *Специфика на интернет дискурса в ролята му на нов функционален стил на книжовния език*. – В: *Zbornik Radova MES* No. 7, 43 – 51.
4. Николова 2020: Николова, Д. *Компютърният жаргон като част от обучението по руски език*. – В: Образование и квалификация на педагогическите кадри. Приложно-практически аспекти. Шумен: Университетско издателство „Епископ К. Преславски“, 39 – 57.
5. РНДБЕ 2010: *Речник на новите думи в българския език*. София: „Наука и изкуство“.